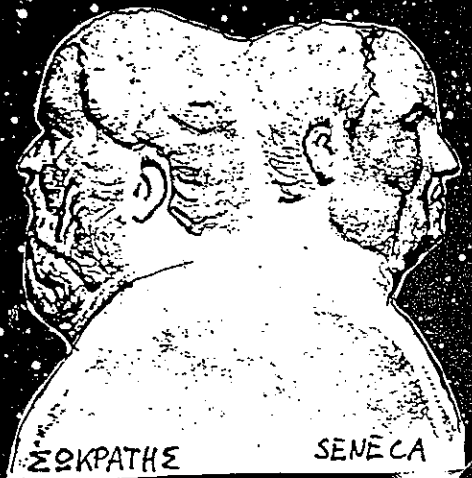

Ante paucos menses, dum - ut soleo - Senecam meum lego et studia in multam noctem producens oculos uigilia fatigatos cadentesque in opere detineo,¹ somnus mirus me complexus est.²

Visa sum mihi esse in excelso et pleno stellarum, illustri et claro quodam loco:³ tot circumfulgebant sidera inter se lumen miscentia; tam clare ab omni parte aequaliter splendebat caelum serenum, quod non per angustissimas oculorum uias, sed uelut mentis acie intuebar.⁴

Hic mihi - plerumque enim fit, ut cogitationes, quas interdum tractauimus, in somno pariant uisa cognata - se ostendit senex,⁵ simillimus deo Iano, quippe qui ab altera parte haberet uultum Socratis, ab altera parte faciem quadratam, paene obesam.

Quem ubi agnoui,⁶ correpta sum gaudio maximo et exclamaui: "Aue Seneca, uirorum optime! ... si licet te compellare." - At ille "Noli adulari!" inquit, "bene mecum agitur, si non pessimus sum."⁷ Et adiecit: "Nouite: tu es illa Fera, quae Epistulas meas annotationibus instruit." - "Quomodo," inquam, "quisque potest;⁸ cum ipsa scribere tam bonas epistulas non possim, satis est mihi alienas laudare; quamquam, ut dicis, tua non sunt aliena. Quod enim uerum est, omnibus est."⁹

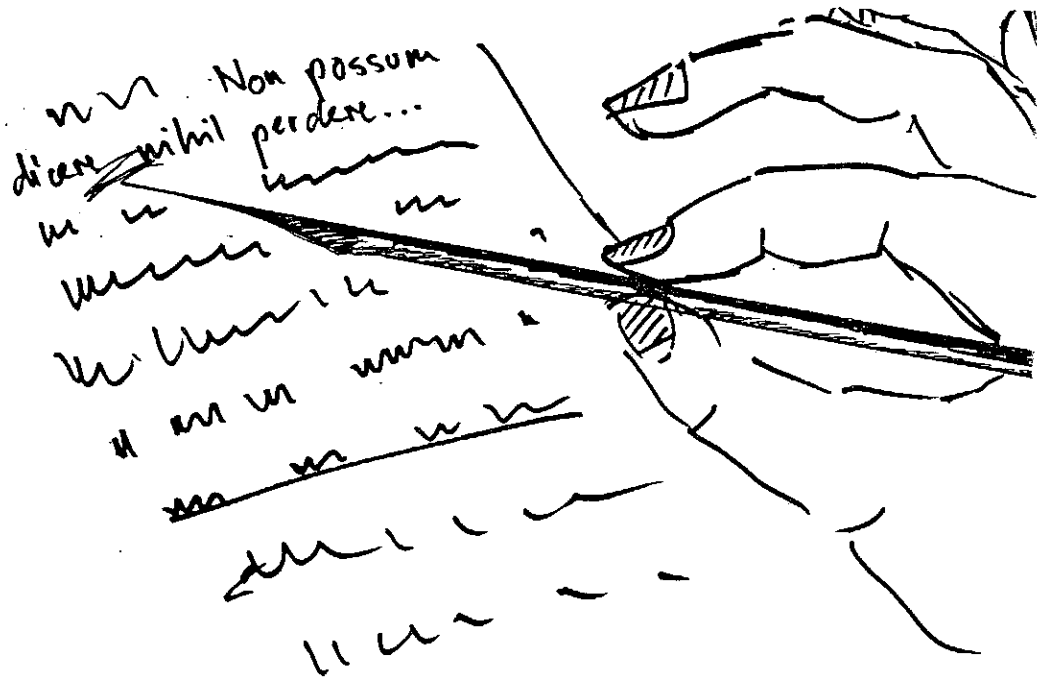
FAC TE
COTTIDIE
MELIOREM!

"Recte facis," inquit Seneca, "et probo studium tuum, nec tantum hortor, ut perseueres, sed etiam rogo.¹⁰ Illud autem te admoneo, ne syllabis et uerbis operam des, sed rebus. Id age, ut te meliorem cotidie facias!"¹¹

"Vellem," inquam, "ita facerem, mi Seneca!"¹² Sed, ut uerum confitear, non spero me multum profecturam. Valde enim difficile est uitia, quae obduruerunt, corrigere. Occupata et districta officiis cotidianis uacillo numquam certa consilii. Verum non dispicio. Caligare me sentio et excrucior,¹³ ignara, quomodo has tenebras discutiam.¹⁴ Ne hoc quidem pro certo habeo, num id, quod opto, fieri possit omnino."

"Eo magis," inquit Seneca, "doleo, quod uos philologi, qui soli fere mea scripta legitis, tam perperam illa interpretatis."¹⁵ - "Quid est illud," inquam, "quod tibi displicet?" - "Cum ego," inquit, "uitae, non scholae docuerim,¹⁶ uos omnia ad usum scholasticum redigitis. Non quaeritis, quid dixerim et an uerum sit, sed haec tantum scire uultis: quando quidque scripserim, quibus clausulis usus sim, qua dispositione, quo genere sermonis; quae quid ad rem attineant, non uideo. Sunt, qui soloecismos, si quos forte feci, colligant.

Laudo paupertatem
Otium uobis suadeo

COS. 55
AMICVS
PRINCIPIS

100 Mio. HS

100 Mio. HS

100 Mio. HS

Sunt, qui partes accusatoris agant et inimicum meum Suillium¹⁷ imitentur: interrogant, cur, cum tam diues fuerim, paupertatem laudauerim, cur otium suaserim ipse ambitiosissimus satelles Neronis. Quibus hoc unum respondebo: res spectate, non auctorem."

"Intellego," inquam, "te, ut olim, cum uiuebas, philologiam improbare. Sed quid faciam? Philologus sum; haec est professio mea. Parare, unde uiuam, debeo.¹⁸ Praeterea: Si nos philologi uerba et syllabas Latinas non digereremus¹⁹ nec doceremus, nemo id, quod uos scripsistis, legere posset. Res tuae tecum periissent."

IN TANTA
TEMPORIS EGESTATE
LUDITIS
!

"Bene te defendis," inquit Seneca. "Sed uide, ne calliditas tua tibi plus noceat quam mihi. Quid enim facitis? In tanta temporis egestate²⁰ luditis! superuacuo labore uos lassatis, ut nihil aliud quam superuacua ematis. Taedet me, cum hinc a caelo in terram despicio, istius uitae, quam agitis uanam, prauam, praeposteram.

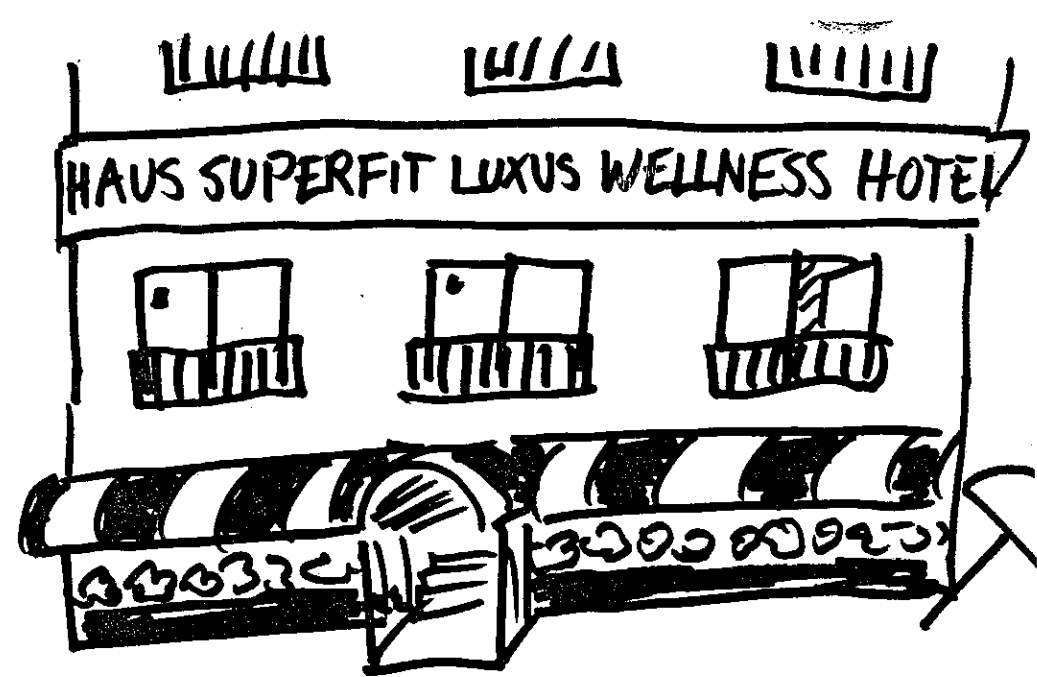

Iuuenes, qui florem suum studiis honestis uindicare deberent, per totos menses sine intermissione noctes diesque saltant. Ad symphoniarum non cantum, sed strepitum absonum molliter se infringunt et membra in figuras effeminatissimas detorquent. Deinde, ne deficient, corpus suum inquinant pilulis, quas apto nomine "Ecstasy" appellatis. Nam qui eas sumpsit, extra se stat, minime compos sui. Medicamenta sumunt, non ut sanentur, sed ut diutius insaniant.

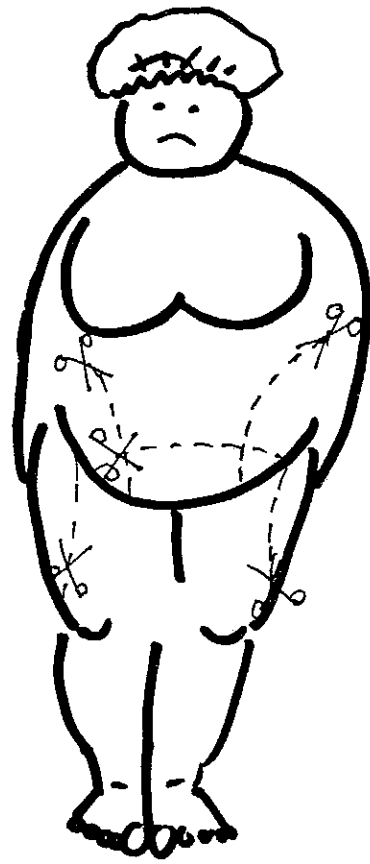
LUDICRYM INFANTILE

Viri et feminae, quorum adultus animus incipere deberet ingenia tenera formare et aliis exemplo esse, in ipso robore aetatis lasciuiunt more puerorum, nec puerorum tantum, sed infantum.²¹ Sufficit, ut quis rem lusoriam, antiquissimam et usitatissimam, aliquo nouo uocabulo appellet; omnes accurrent et arripiunt. Quid stupetis istud "Kickboard" et admiramini quasi rem nouam et magnam, obliti pueros uos hoc spreuisse ut ludicrum infantile? Quid tu mihi illud "Walking" recommendas, quasi nesciam ambulare?

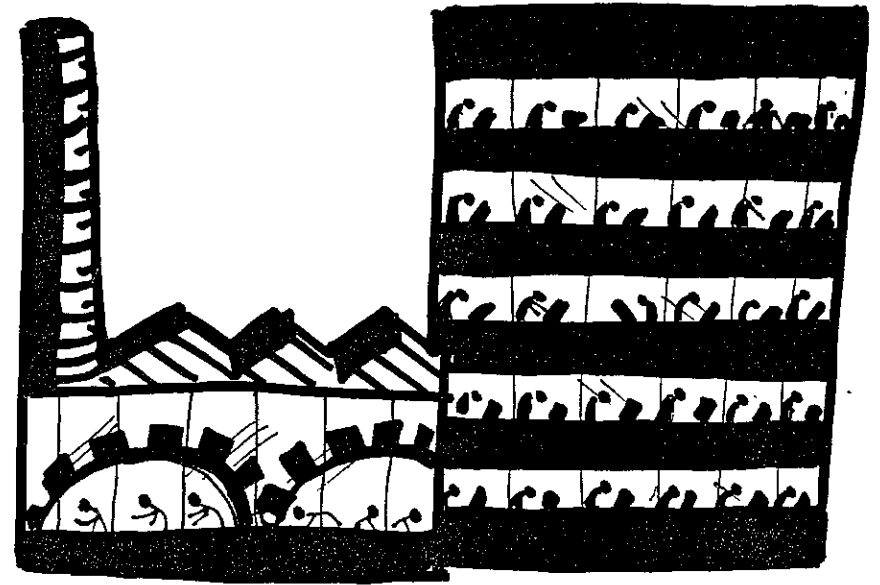

VERA WELLNESS NON EMITUR

Cur magnam pecuniam das, ut in aliquo deuersorio luxurioso magis quam salubri illam "Wellness" tibi care uendant, cum uera Wellness, id est mens sana ac bona, nec commodetur nec ematur?²²

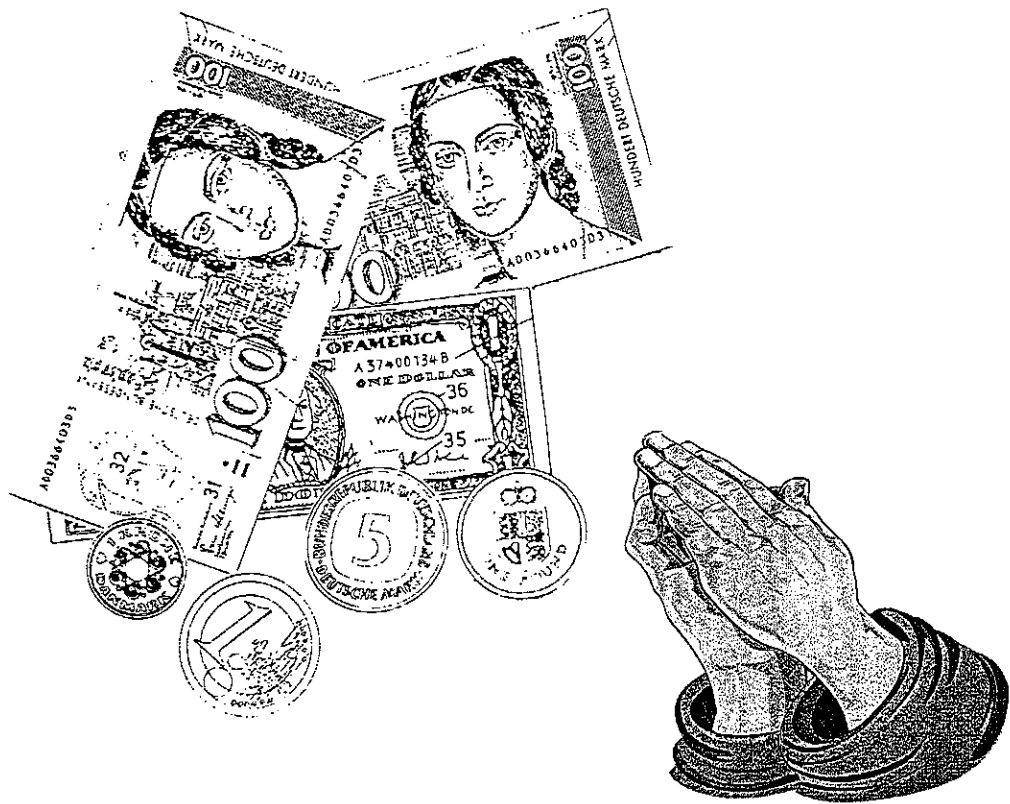

Quid dicam de senibus, quos nunc, quasi honestius sit, seniores appellare consuestis. Coepit enim senectus opprobrio haberi, nec id a iuuenibus tantum, sed multo magis a senibus ipsis. Quid agitis, stulti! Complectimini illam et amate!²³ Nunc floret animus, nunc uiget,²⁴ nisi ipsi extinguitis et eliditis et illum corpori marcenti seruire cogitis. Vano cultu iuuentutis dediti medicis secandos uos praebetis, ut rugae excidantur, ut uenter et clunes castigentur. Melius esset uitia castigare, uel saltem non instigare. Ipsa remitterentur et sapientiae locum laxarent."²⁵

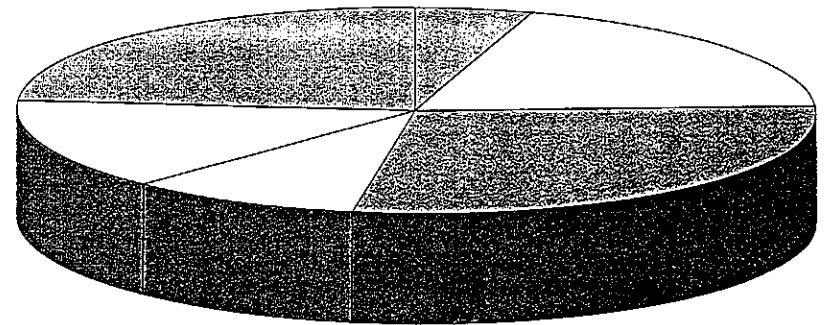
"Abstulit te," inquam, "impetus tuus. Non omnes iste furor tenet. Plerique honestam uitam agunt, certe non ita honestam, ut uos Stoici hoc uocabulum intellegitis, sed ita, ut nullum scelus committant, nemini quicquam auferant, neminem laedant, suis consulant, aliquid utile agant."

Hic mihi uisus est Seneca uultu maesto, sed tamen humanissimo, me aspicere et dicere: "Ita uero? Putas uos quicquam utile agere? Necessitate, ut creditis, coacti totos dies in fabricis, in officinis persidetis capite demisso; manus uestras, ingenium et, quod est carissimum, tempus locate, ut eam pecuniam paratis, qua sola uitam beatam effici posse uobis persuasum est."

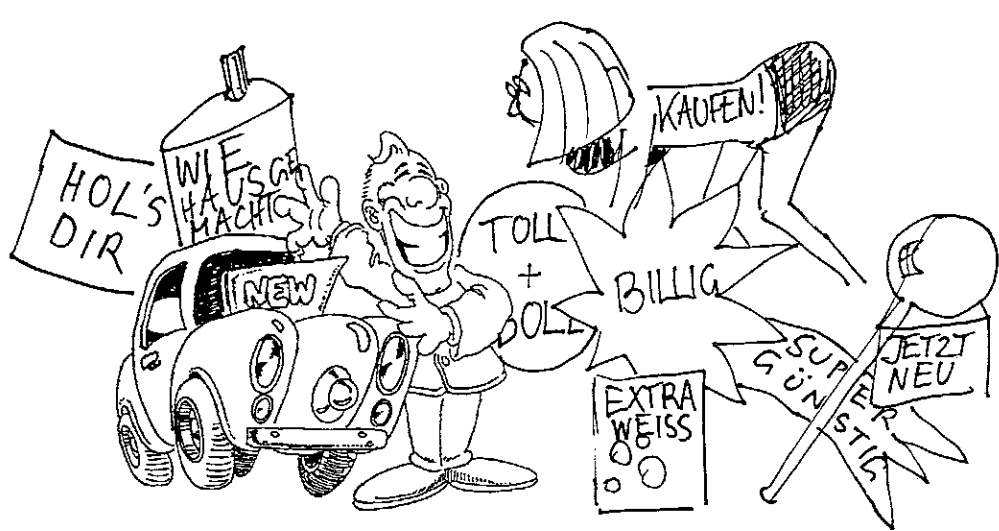
Nostra quoque memoria pecunia ut deus colebatur, sed tamen pessimus quisque sciebat esse quaedam maiora. Non tantum diuitias cupiebamus, sed etiam gloriam, salutem patriae, studiorum claritatem. Apud uos nemo ulla aestimatione dignus uidetur, nisi qui minimo tempore maximam pecuniam collegit. Nec interest, quo quaestus genere eam lucrificauerit. Omne lucrum uobis pro honore est.

Bruttosozialprodukt
(sociale productum totale)
der Bananenrepublik Agnōtia

□a
□b
□c
□d
□e
□f
□g

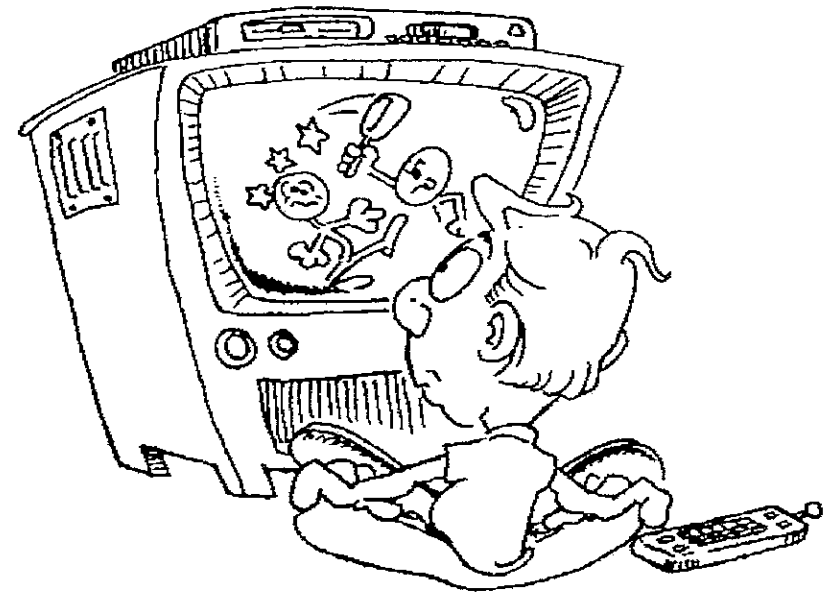
Quod autem dicis uos utilia facere, pleraque, quae agitis quaeque facitis, non utilia mihi esse uidentur, sed pestifera. Cum enim putetis salutem uestram pendere ex diuitiis uosque et ciuitatem uestram interituram, nisi semper plura fabricemini, uendatis, ematis, nisi in diem augeatur et crescat illud, quod in omnium ore est, sociale productum totale,²⁶ non tantum facitis multa inutilia, ...

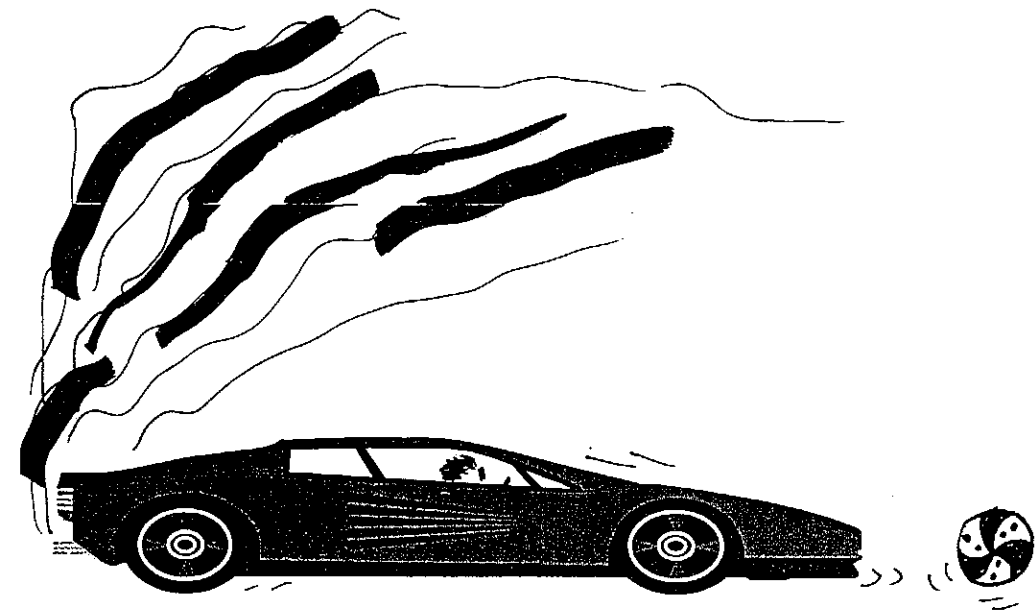
PRAECONIA

... sed etiam, quod est peius, uos ipsos et liberos uestros exponimini praeconiis institorum,²⁷ bonae menti infestissimis, quae omni loco, omni tempore uobis suggerunt uanas uoluptates, infinita desideria. Illa sunt, quae auaritiam uestram acuunt, luxuriam instigant, furorem efferant.²⁸ Ita euenit, ut cupiatis, quae nemo sanus habere uellet.

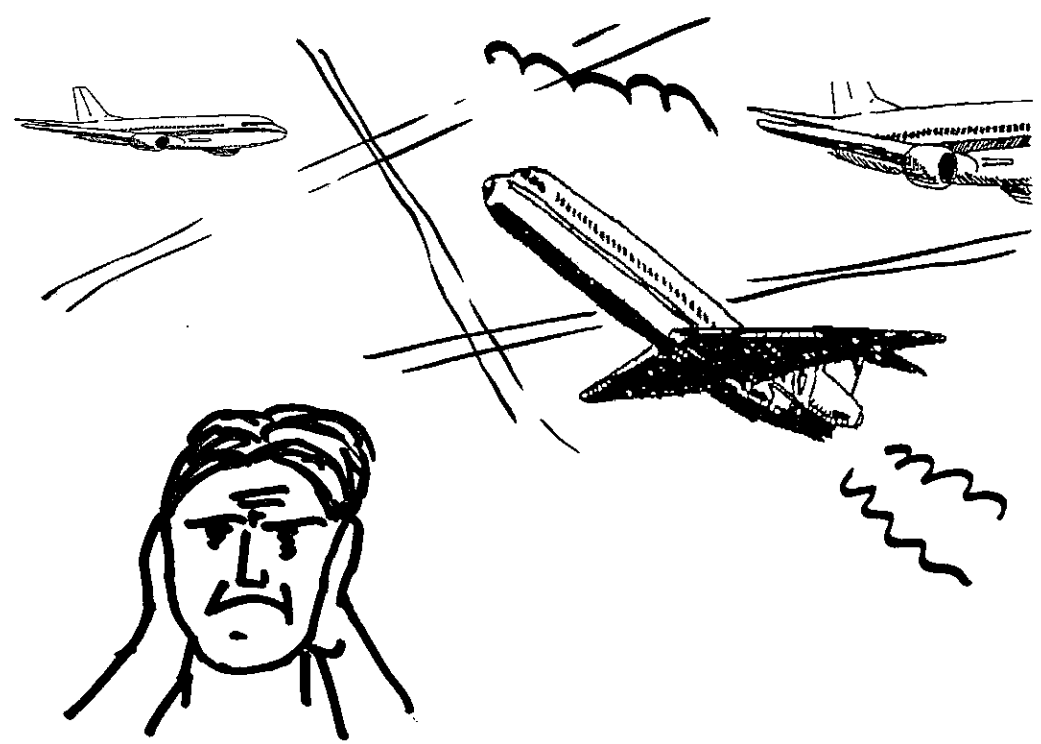
Quid? Cum uestem, domum, cibum paraueritis, num plura quaeritis?

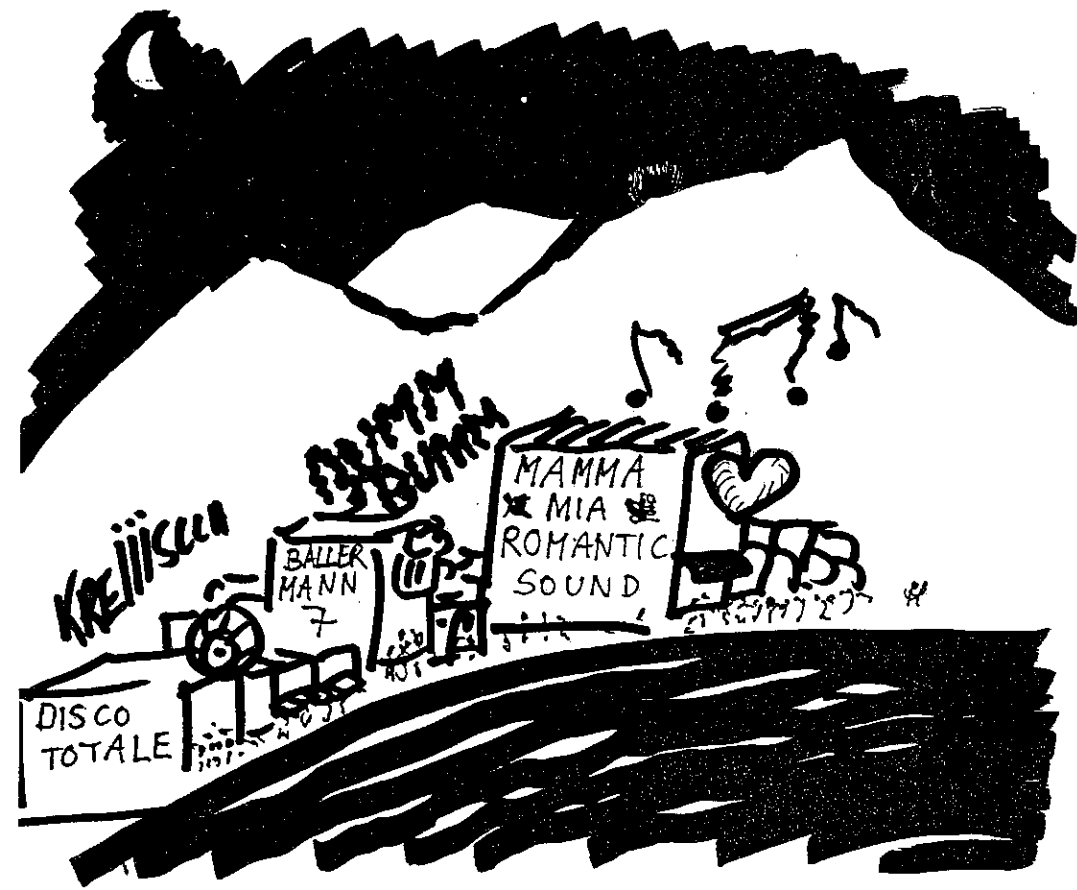
Teleuisorium²⁹ nouum? Quasi uos quicquam docere possit; nunc tempus oblectatione inutili consumitur.³⁰

Autocinetum³¹ maius? Salubrius esset pedibus ire uel birota nec aerem polluere et subire aleam uitae et uestrae et alienae, cum his uehicularum percussis cotidie homines occidant.

Peregrinationes? Quem ad usum? Ut aeroplanorum, quae uiatores uehunt, stridor fragor tonitrus uobis somnum et sanitatem auferat? ...

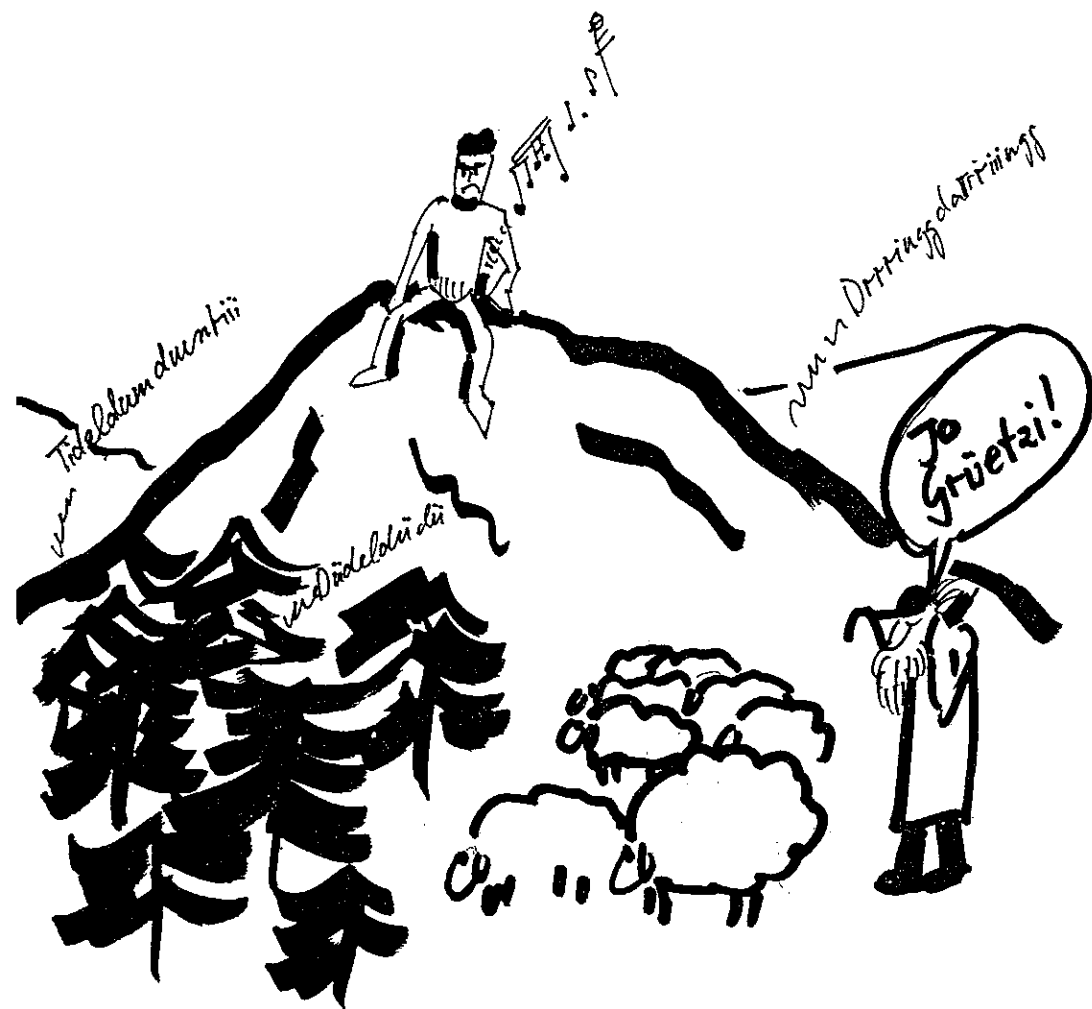

... Ut in alieno sole corpus excoquatis,³² ut noctes inter symphoniarum cantus perpotetis, ut ebriorum uocibus strepant ignotarum gentium litora?³³

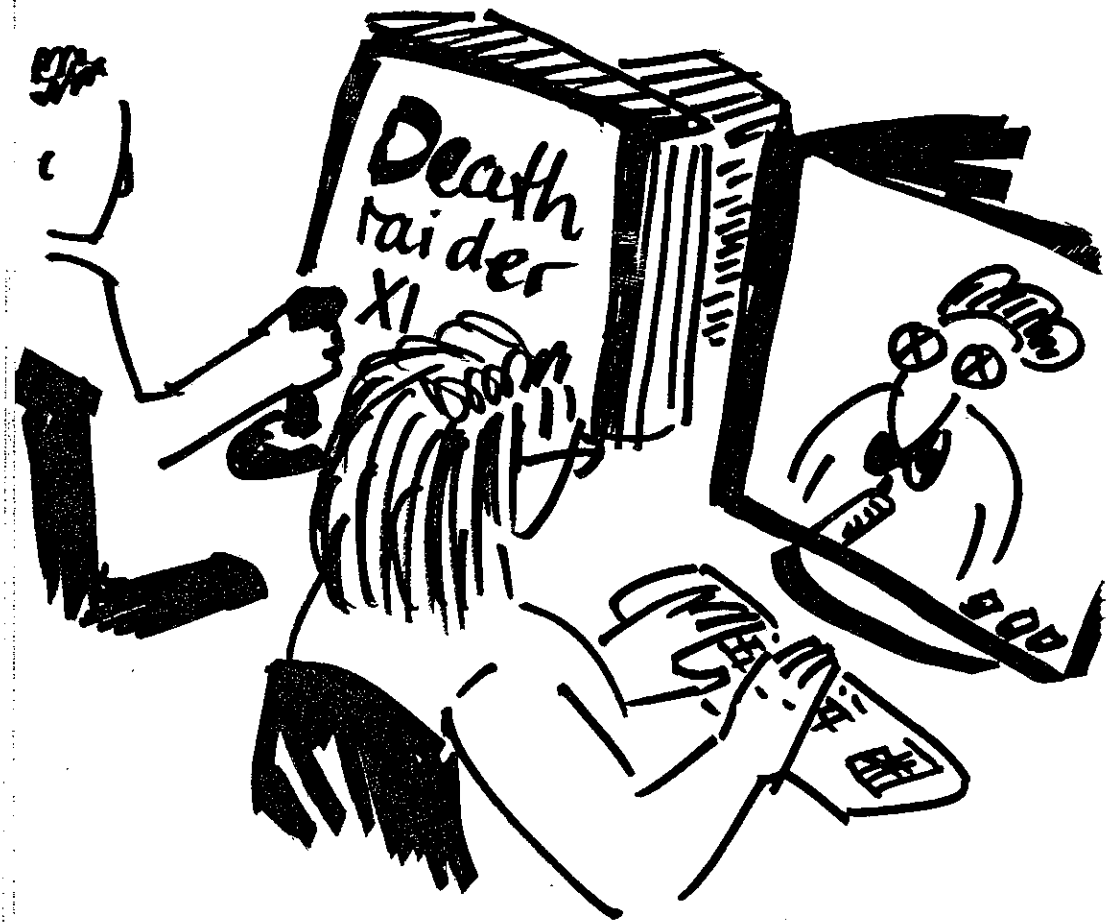
Contemnite ista ac tempus, rem irreparabilem,³⁴ philosophiae uindicate, ut ante intellegatis, quid uobis utile sit, quam paretis."

Cum conticuisset, occasionem arripui Senecam de inuentis nouis interrogandi. "Sed," inquam, "illa, ut dicis, auaritia et luxuria incitati excogitauimus quaedam maximi momenti. An non tibi uidetur ingenti usui esse - exempli gratia - ars libros imprimendi, telephorum, computatrum, interrete³⁵?"

"Confiteor," inquit, "uos nunc multa facere, quae posse fieri nos olim ne suspicati quidem sumus. Sed - ut ita dicam - res utiles habetis, usum rerum non habetis: Maximum numerum librorum momento temporis imprimere potestis, sed quid scribatur, quid imprimatur, nescitis. Iacet aceruus librorum, quos nemo perlegere potest, et boni auctores multitudine malorum opprimuntur.

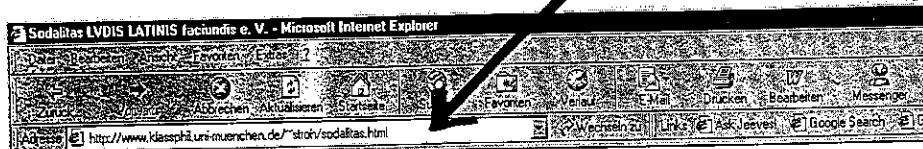
Telephona inuenistis, iam etiam portabilia, quorum tinnitus uos ubique circumsonat. Ubicumque estis cum quolibet loqui potestis, licet longissime absit; sed quid loqui debeatis et cum quo, nescitis. Tantum efficitis, ut ineptiae uestrae etiam ex longinquo audiantur. Ita res utilis facta est superuacua, saepe molesta: otium interrumpitur, secedere non licet, nusquam licet secum esse.³⁶

Computatra quoque, mirabiles quidem machinae, usui esse possent, nisi uos illis plerumque abuteremini. Quid enim facitis? Luditis. Aues quasdam - fulicae sunt nisi fallor - telis uestris de caelo deicitis, aut, quod multo foedius est, homines innumerabiles uariis modis iugulatis. Dicet aliquis illos non esse ueros homines, sed imagines. Quid? nonne taeterrimum spectaculum est nex hominum etiam imaginariorum?

INTERRETE

situs

Sodalitas LVDIS LATINIS faciundis e.V.

gegründet am 5. 10. 1984 in München

nexus

Ziele des Vereins
(*quid sit Sodalitatis propositum*)

Mitglieder
(*index Sodalitum*)

Bisherige Vereinstätigkeit
(*Sodalitas ex quo condita est quid sperit*)

Aktuelle Aktivitäten
(*quid nunc agatur aut agenda sit*)

Schriften und Links zum Lebendigen Latein
(*De Latinitate viva scripta cum copulis*)

Der Lateinkomponist Jan Novák
(*de Jano Novák musico Latinitatis*)

O Latinitas!
(*quid decem annis a sodalitate agi poterit?*)

c/o Institut für Klassische Philologie
der LMU München
Geschwister-Scholl-Pl. 1
D-80539 München

Tel.: 089/2180-3421 (Inge Feustle de Yaranga)
-2354 (Institutssekretariat) Fax: 089/2180-2355
stroh@klassphi.uni-muenchen.de

Bankverbindung: Stadsparkasse München, BLZ 701500 00, Kto.-Nr. 105 122 212
Seit 1. 1. 2000 können (steuerbegünstigte) Spenden unmittelbar auf das Vereinskonto einbe

1. Vorsitzender: Prof. Dr. Wilfried Stroh, Bourdonstr. 7, D-85354 Freising (Tel.: 081616

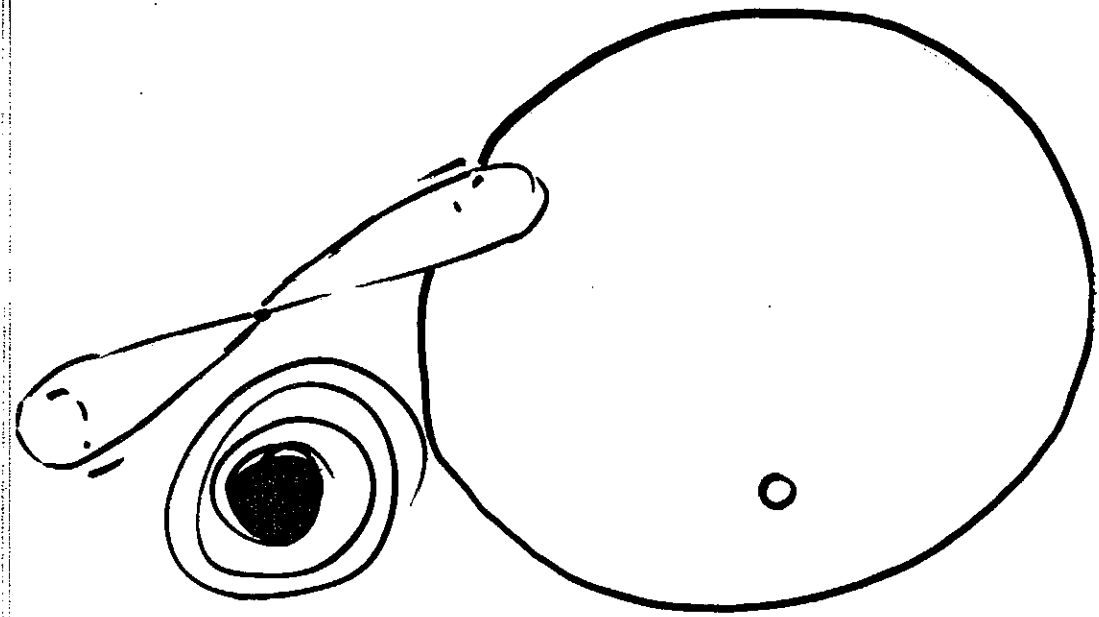

Sed non eo tantum nocent computatra, quod humanitatem dediscitis: uereor, ne ista intellegentia artificialis, illud ingenium machinarum uestrarum uobis imponat. Cum enim uideatis computatra eadem posse quae homo, computare, meminisse, iam etiam loqui, incipitis animum uestrum ipsum ut computatrum quoddam intueri et de illo male cogitare. Multum enim interest inter hominem et machinam: haec expers est rationis, illius uerae, qua homo a satis et mutis animalibus differt. De bonis et malis computatrum non iudicat.³⁷

Quamquam uellem iudicaret, cum uideam, quo usui uobis illud interrete sit, quod ut rem maximam maximeque uestri saeculi iactatis, quia homines totius mundi inter se coniungat et illis liberum commercium praebeat. Quod laudarem, nisi illa libertate foedissime abuterentur. Inspice situs, nexus, colloquia electronica.³⁸ inuenies omnis generis libidines nulla simulatione tectas palam se prostituere, ut non uideatur mihi errare, qui dicat³⁹ interrete non ad coniunctionem hominum esse inuentum, sed ad copulationem."

"Tu," inquam, "Seneca carissime, ut olim solebas, cum uiueres, facis uitiiis conuicia.⁴⁰ Et concedo te aliquid dicere; non innocentes plectimur. Praebet saeculum nostrum obiurganti felicem materiam. Tamen non omnia hodie peiora sunt: uide, quantum profecerit philosophia naturalis. Quam exiguus fuit mundus, quem uos Stoici olim putabatis. Epicureis melius cessit coniectura, qui dicebant omnia ex atomis constare, mundum et solem non unum esse, sed innumeros mundos, innumeros soles per infinitum inane uolare."

"Ita est," inquit Seneca, "quantum nunc scimus. Memini me olim in meis naturalium quaestionum libris risisse mendacia antiquorum, qui primi rudem artem tractauerant.⁴¹ Nunc uestri rerum earum periti suo optimo iure meas nugas ridere possunt.

In quas regiones acies mentis humanae non penetrauit! Extrema uniuersi scrutamini, spectatis stellas nascentes morientesque et alia miracula, quae tam longe absunt ab intellectu meorum temporum, ut ne nomina quidem extabant: stellas pulsantes dico, gigantes rubros, nanos albos, hiatus atros⁴² et alia eiusmodi.

Nec minus laude dignus est profectus uester in minimis uidentis. Non atomos tantum, sed iam particulas atomorum microscopiis et acceleratris particularum⁴³ ante hominum oculos ponitis. Ne in longum exeam - est enim materia, quae ducere diem possit⁴⁴ - tantum uos in naturali parte philosophiae profecisse et miror et gaudeo.

Multum restat
operis!

Omne studium
ad mores
referendum est!

Sed caute, quaeso, et diligenter attendite,⁴⁵ ne scientia uestra uos decipiat. Saepe fit, ut ii, qui plus se scire intellegunt quam alios, uano tumore inflati putent se iam ad finem peruenisse et per iactationem sapientiae in superbam stultitiam delabantur. Fortasse post altera duo milia annorum uestrum saeculum ut rude et incultum ridebitur.

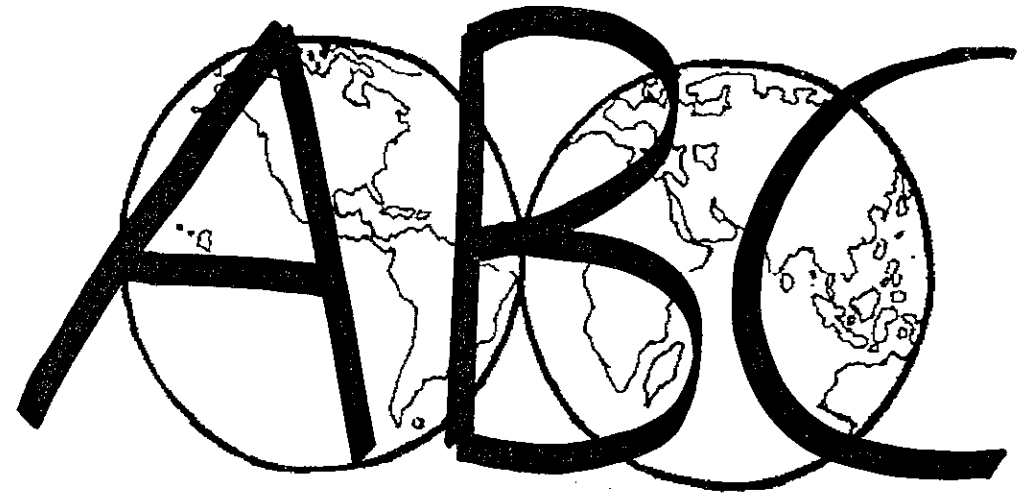
Multum restat operis;⁴⁶ plura adhuc inuenientur, quam quae inuenta sunt. Et illud, quod summum est, uos ne quaeritis quidem. Quid enim prodest fines uniuersi mente perlustrare, si animus aeger est? Quid prodest originem mundi nosse, si te ipsum non nouisti? Quid prodest leges naturae, quas dicitis, describere, si actiones tuae lege et ordine carent?⁴⁷ Superuacua est scientia, quae ad mores nihil proficit, quae, quid sit bonum, non docet, quae hominis naturam ignorat!

Ad quas res inueniendas studium rerum naturae multum certe contulisset, si recte studeretis: non tamquam artifices uenales, sed tamquam philosophi. In hoc enim erratis, quod putatis, inuestigationem naturae a morali parte philosophiae posse diiungi. Omnis scientia, omne studium ad mores referendum est; nisi continuo respicias ad te, quocumque oculum miseris, caligabis.

Frustula minima apprehenditis, totum corpus uos fugit. Philosophiam in exiguas particulas diuidistis et sic illam lancinauistis, ut nemo iam ordinem rerum cernere possit: confusum est, quicquid usque in puluerem sectum est.⁴⁸

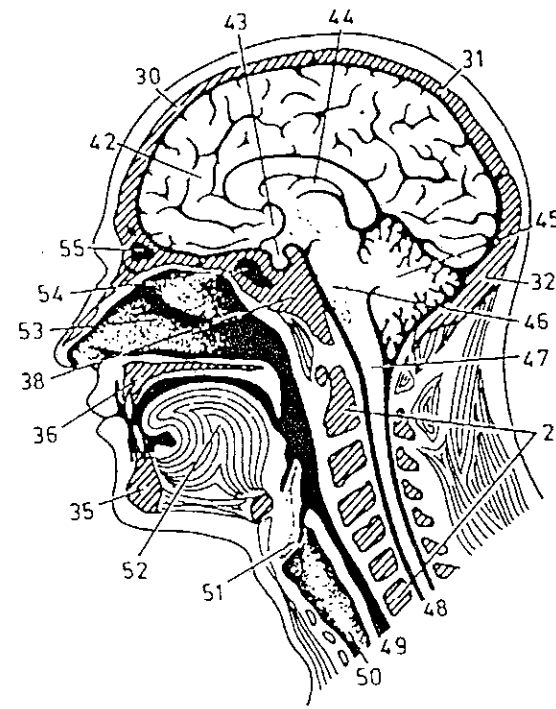

Ex quo natus est iste error immensus, iste furor, qui uos exagitat: Philosophiam, dominam artium, reatricem uitae, magistram uirtutis, uitiis uestris ancillam tradidistis: Cum noui aliquid eruistis, non contemplamini, quid illa res significet, quid uos de uniuersa et de uestra natura doceat; statim circumspicitis, quam magna pecunia inuentum uestrum uendatis. Deducti ad arcana mundi quaeritis: "Ecquid erit lucri?" Hoc est philosophiam subicere auaritia.

... nec tantum auaritia: ingeniosissima calliditate arma et tela facitis, quae totam terram cum populis suis milies perdere et in multa saecula polluere possint. Non contenti terra marique mortem circumferre, bellum in caelo gerere gestitis. Nec telis tantum et uenenis et illis bombis, ut dicitis, atomicis mundo exitium minamini; sunt, qui uira et bacteria noua excolant, ut, si ita sibi uidetur, sui frates, sui liberi, suos ipsorum populus, si nihil aliud, homines inaudita peste pereant. Pro pudor! Quae domina debuerat esse artium omnium, ministra est facta saeuitia.⁴⁹ Conticuit. Nec habui, quid responderem.

Denique aliam quaestionem ei proposui: "Si recte," inquam, "te intellexi, care magister Seneca, suades nobis, ut non tantum naturam scrutemur, sed etiam nos ipsos, quid simus, quo eamus, quid agere debeamus. Sed sunt eiusmodi litterae, quae a multis uiris feminisque doctissimis summo studio coluntur. Sunt medici, chemici, biologi, qui penitus inspiciunt, quid in corpore humano fiat, qui docent, quomodo alatur et moueamur, qui sensus nostros, cogitationes, somnia, spes, timores, ut breuiter dicam, omnia illa, quae uos in animo fieri putabatis, explicant. Praeterea sunt, qui specialiter menti humanae operam dent: psychiatros dico, psychologos, psychoanalystas. Num hi omnes nihil agunt?"

Ista
caro
tibi
pro homine
est?

"Fateor," inquit, "et hic uos multum profecisse, et - ut iam olim in quadam epistula⁵⁰ scripseram - artem medicam cum uitiis, cum luxuria, cum libidine et impudicitia creuisse. Sed erras, si credis medicos explicare posse, quid sit homo, quid animus, quid finis uitae humanae. Carni enim operati sunt. Cum dixerunt, quomodo imago amici mei Lucilii per oculos meos intret, quomodo uel quadam Latino nomine carens (electricam dico) per neruos illa imago in cerebrum meum perueniat, quomodo ibi quidam liquores uel substantiae eadem uel irritent certas regiones cerebri, nec amorem nec gaudium, quod sentio Lucilium meum intuens, explicauerunt, immo ne descripserunt quidem.

Inscientia uestra aegritudo est.

Psychologi autem et psychoanalystae magis quidem animo operam dant quam corpori et aliquantulo propius sunt a philosophia nostra morali; non frustra mihi uidetur ille uester Siegmund Freud Platonem nostrum legisse. Tamen et illi a uera philosophia multum distant, primum quia eis hominibus tantum medentur, qui certa definitione circumscriptos morbos habent, omnes alios, non minus graui perturbatione laborantes, ut sanos transeunt. Deinde signa morbi curant, non morbum ipsum; inscientia enim uestra aegritudo est, quam leuare ille solus potest, qui uerum docet. Quid sit homo, quid hominis bonum, psychologi nec dicunt nec quaerunt quidem."

Eadem dico de illis notulis uel seminibus, quae in cellulis animalium sunt, quae continent condicionem nascendi, qua omnium, quae uiuunt, auctum, habitum, ingenium formant. Gena, nisi fallor, uos illa appellatis. Haec gena initia quodammodo hominis sunt, non homo ipse. Ille enim animo constat, ratione, conscientia, quam microscopia uestra ostendere non possunt. Ita putatis nihil esse, quod omnes sentitis. Quid? ista caro tibi pro homine est? Quaere aliquid diuinius!

"Quid," inquam, "dicis, Seneca? Rene uera omnes homines tibi uidentur aegri? Omnes dementes? Omnes furiosi?" - "Ita est." - "Sed," inquam, "si ita est, ut dicis, cur non aduocamus medicum?"

Hic mihi uisus est Seneca ex imo corde suspirium ducere: "Medicum," inquit, "non quaeritis, quia nescitis uos aegros esse. Hoc enim pessimum habet furor hominum, quod ipsos fallit. Qui dormit, dormire se nescit. Expergiscatur necesse est, ut dormiuisse se intellegat.⁵¹ Tamen, si quando amotis fucis et strophis⁵² uos ipsos inspicere ausi eritis, confitebimini uobis male esse. Quis uestrum se suisque rebus contentus est? Quis uestrum ex se sibi bonum suum inuenit et praestat?⁵³

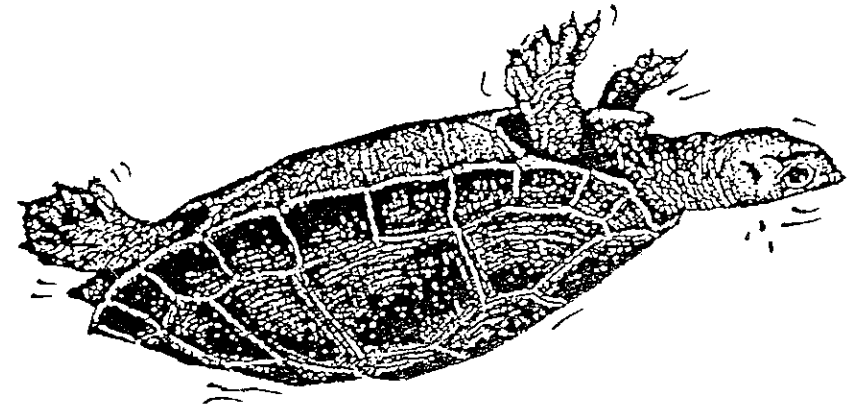

Quis sibi placet?

Quis sibi placet?⁵⁴ Quis sibi fidit?⁵⁵ Cui per unum diem uultus constitit?⁵⁶

Quem mors non terret?

Si excutere te uolueris, uerum tibi apparebit: inexplicabili sollicitudine inquieta es et semper nouis uoluptatibus placare morosum animum conaris, cui nihil satis esse potest, qui numquam plenus est. Quemadmodum enim potest compleri, qui nescit, quod uult, qui bonum suum, id est se ipsum, non nouit?

Memini me olim disseruisse de constitutione animalium.⁵⁷ Dixi animalia constitutionem suam, id est statum suum et habitum naturalem, nosse et omnia facere, ut illam constitutionem tuerentur.

Usus sum exemplo testudinis:⁵⁸ illa, si in tergum inuersa est, se torquet pedesque exerit et obliquat; laborat ac nititur, donec in naturalem statum redeat. Idem tibi euenit. Inquieta et sollicita torques te, ut in naturalem statum redeas. At tui labores in cassum eunt; sine fine niteris. Ignoras enim constitutionem tuam, ignoras, quid tibi faciendum, quo eundum sit. Tantum sentis eum statum, in quo nunc es, naturalem non esse.

Quid ergo expectas, donec mors te inter ipsum apparatus uitae deprehendat?⁵⁹ Quid expectas et philosophiam, quae sola potest seruare te et istis tormentis liberare, aliis colendam permittis. Non est philosophia scholare artificium,⁶⁰ quo pauci professores in aliquo angulo uniuersitatis studiorum⁶¹ studentes suos acutissimis disputatiunculis delectent. Tua res agitur! Quaeritur, an tu beata esse possis! Illud, quod uis, quod cupis, quod plus optas quam omnia alia - licet nescias - illud summum bonum numquam consequeris, nisi ipsa laboras, nisi omnibus omissis tota mente omni hora hoc unum agis, ut te meliorem cotidie facias, nisi res tuas, nisi te ipsam philosophiae impendas.

Nec desperaueris te aliquando ad illum finem posse peruenire. Utere exemplo ueterum, quorum scriptis et inuentis incitati tantum profecistis in tot artibus et litteris. Utere, inquam, exemplo Socratis, Platonis, Aristotelis, Zenonis, Epicuri - fortasse et meo. Quamquam uerum non inuenimus, tamen contumaciter quaesiuius.⁶² Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri.⁶³

Haec cum dixisset, discessit⁶⁴

et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
At mihi tunc animus aspectu obmutuit amens,
arrectaeque horrore comae et uox faucibus
haesit.

Ardet adire bonum dulcesque relinquere curas
attonitus tanto monitu imperioque deorum.

Tum denique somno soluta sum.⁶⁵

Diese Rede wurde angeregt durch fortgesetzte und intensive Senecalectüre. Dabei ist es mir ähnlich ergangen, wie es Seneca im 84. Brief beschreibt: Zahlreiche Eindrücke haben sich zu einem Ganzen verschmolzen, dessen Herkunft nicht zu verkennen ist, auch wenn man nicht immer auf bestimmte Vorbild-Stellen verweisen kann. Daher sind im folgenden nur diejenigen Stellen angeführt, an denen ich wörtlich oder nahezu wörtlich zitiert habe.

- ¹ Sen. *Epist.* 8,1
- ² Cic. *Rep.* 6,9
- ³ Cic. *Rep.* 6,11
- ⁴ Sen. *Epist.* 102,28
- ⁵ Cic. *Rep.* 6,10
- ⁶ Cic. *Rep.* 6,10
- ⁷ Sen. *Epist.* 75,15
- ⁸ Sen. *Epist.* 51,1
- ⁹ Sen. *Epist.* 12,11
- ¹⁰ Sen. *Epist.* 5,1
- ¹¹ Sen. *Epist.* 5,1; 7,8; 31,1; 50,1; 58,26; 66,15; 87,8; 104, 16; 121,2
- ¹² Sen. *Epist.* 1,1
- ¹³ Catull. 85,2
- ¹⁴ Sen. *Epist.* 49,11; vgl. auch 79,12; 102,28; 104,24.
- ¹⁵ Sen. *Epist.* 9,13
- ¹⁶ Sen. *Epist.* 106,12
- ¹⁷ P. Suillius Rufus (cos. suff. 44 n. Chr.), vgl. Tac. *Ann.* 13,42, besonders Suillius' rhetorische Frage: *quibus philosophorum praeceptis [sc. Seneca] intra quadrennium regiae amicitiae ter milies sestertium paravisset?*
- ¹⁸ Sen. *Epist.* 17,5
- ¹⁹ Sen. *Epist.* 48,4
- ²⁰ Sen. *Epist.* 48,12
- ²¹ Sen. *Epist.* 4,2
- ²² Sen. *Epist.* 27,8
- ²³ Sen. *Epist.* 12,4
- ²⁴ Sen. *Epist.* 26,2
- ²⁵ Sen. *Epist.* 15,2
- ²⁶ "Bruttosozialprodukt"; vgl. zu diesen und anderen neulateinischen Vokabeln CHRISTIAN HELFER, *Lexicon auxiliare*, 3. Auflage Saarbrücken 1991 (Societas Latina).
- ²⁷ Werbung
- ²⁸ Sen. *Epist.* 10,2
- ²⁹ Fernsehapparat; das Fernsehen: *televisio*; fernsehen: *telespectare*
- ³⁰ Sen. *Epist.* 16,3
- ³¹ Auto; *birota*: Fahrrad (auch Motorrad)
- ³² Sen. *Dial.* 10,13,1

- ³³ Sen. *Epist.* 51,4
- ³⁴ Sen. *Epist.* 1,3; *Dial.* 10,6,4
- ³⁵ Internet
- ³⁶ Sen. *Epist.* 2,1; 9,17; 10,3; 25,7; 58,32; *Dial.* 8,6,4; 10,2,5
- ³⁷ Sen. *Epist.* 66,35
- ³⁸ Sites, Links, Chat(-Räume)
- ³⁹ Sen. *Epist.* 18,1
- ⁴⁰ Sen. *Epist.* 15,8
- ⁴¹ Sen. *Nat.* 4b,7,3; 6,5,2f.
- ⁴² Pulsare, Rote Riesen, Weiße Zwerge, Schwarze Löcher
- ⁴³ Teilchenbeschleuniger
- ⁴⁴ Sen. *Epist.* 58,37
- ⁴⁵ Sen. *Epist.* 10,1
- ⁴⁶ Sen. *Epist.* 27,4
- ⁴⁷ Sen. *Epist.* 16,4
- ⁴⁸ Sen. *Epist.* 89,2f.
- ⁴⁹ Vgl. z. B. Sen. *Epist.* 85,32.
- ⁵⁰ Sen. *Epist.* 95,15-29
- ⁵¹ Sen. *Epist.* 53,7f.
- ⁵² Sen. *Epist.* 26,5
- ⁵³ Sen. *Epist.* 27,3
- ⁵⁴ Sen. *Epist.* 29,12; 32,5; 42,2; 47,21; 59,14; 66,16; 113,31; 115,18; *Dial.* 9,2,7. 10; 10,2,2; *Benef.* 5,7,4
- ⁵⁵ Sen. *Epist.* 31,3; 59,2; 72,7; 98,18; *Dial.* 9,14,2; vgl. auch *Dial.* 7,8,3; 9,2,2.
- ⁵⁶ Sen. *Epist.* 22,16; 66,45; 74,31; *Dial.* 2,5,4; 12,13,4
- ⁵⁷ Sen. *Epist.* 121
- ⁵⁸ Sen. *Epist.* 121,8
- ⁵⁹ Sen. *Dial.* 10,1,1
- ⁶⁰ Sen. *Epist.* 16,3
- ⁶¹ Universität
- ⁶² Sen. *Epist.* 45,4
- ⁶³ Sen. *Nat.* 6,5,2
- ⁶⁴ Verg. *Aen.* 4,278-282.
- ⁶⁵ Cic. *Rep.* 6,29